

Kerkbezoek vanuit Kasteel Doorwerth.

Hans Braakhuis, november 2015, update aug. 2016

Inleiding.

De bewoners van het Kasteel Doorwerth hebben in de loop der tijd, meerdere kerken bezocht. In dit artikel een kort overzicht in volgorde van tijd. Kasteel Doorwerth wordt voor het eerst vermeld 1260, nadat het door de heer van Vianen, in opdracht van de Bisschop van Utrecht is verwoest. Hoogst waarschijnlijk ging het om een houten toren. Aan te nemen is dat de toren er voordien dan ook al enige tijd stond. Na het overlijden van de weduwe van de baron van Brakell in 1878 kwam het kasteel leeg te staan. Geen bewoners, geen kerkbezoek meer.

Tot 1380 Wolfheze.

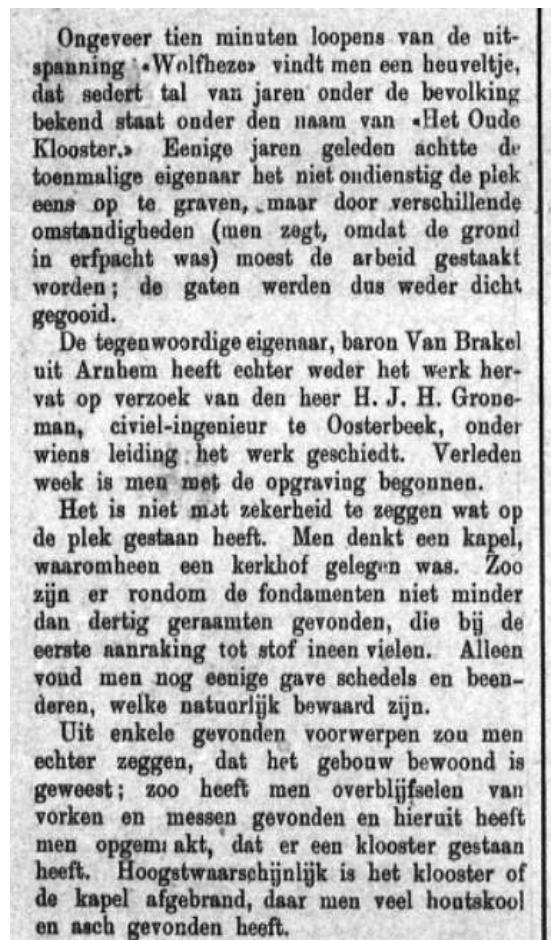
Tot minstens 1380 hebben de kasteelbewoners de kerk in Wolfheze bezocht. Het Kerspel Wolfheze lag tussen de kerspelen Renkum en Oosterbeek. In het zuiden begrenst door de Rijn. In het noorden de heidevelden en bossen boven Wolfheze. Het kerspel Wolfheze omvatte naast kasteel Doorwerth ook het Hof te Seelbeek.

Waarschijnlijk is de omgeving van Wolfheze al voor het jaar 800 bewoond geweest. In de directe omgeving van de Wolfhezer kerk liggen meerdere grafheuvels uit het Neolithicum en/of Bronstijd (11.000 tot 800 voor Christus).

In het gebied dat nu Wolfhezerheide (Oud-Wolfheze) genoemd wordt, werden in 1888 en later 1892 de fundamenten van een begin elfde-eeuws kerkje ontdekt. De opgravingen hebben plaatsgevonden onder leiding van civiel ingenieur H.J.H. Groneman uit Oosterbeek. Zijn conclusie was dat aldaar een kapel moet hebben gestaan van ongeveer 20,9 bij 7,6 meter, gebouwd met tufsteen op een fundament van veldkeien. Eromheen lag een kerkhofje met diverse skeletten in zeer vergane staat.

Na de verheffing van de kapel te Doorwerth in 1517 als zijnde parochiekerk, werd de kerk te Wolfheze minder belangrijk en raakt in verval. In 1585 is het dorp en de kerk bij een Spaans beleg verwoest. In opdracht van de Gedeputeerden van het Kwartier Veluwe zijn de laatste restanten van het kerkje in 1627 gesloopt en verwijderd.

De kerkheuvel, met daarin de fundamenten van deze kerk is nu nog te zien op de Oude Kloosterweg. Begin op de parkeerplaats aan de N783 (Wolfhezerweg), tussen Wolfheze en de N225. Loop de Oude Kloosterweg af naar het westen. Ter hoogte van de kerkheuvel staat nu een silhouet van de kerk in metaaldraad.

*Goudsche
Courant
1893-07-06*

1380 - 1419 Kasteel Doorwerth.

Rond 1380 krijgen Robert van Dorenweerd (1340-1411) en zijn vrouw Jutta Van Asperen toestemming van de bisschop van Utrecht om de mis op te dragen op een draagbaar altaar in het kasteel zelf.

1419 - 1520 Doorwerth.

Zeker is dat er op Doorwerth een kapel voor de kasteelbewoners is gebouwd, maar wanneer en door wie?

In 1419 krijgt Agnes van Dorenweerd (1385-1409 of 1419 ¹), dochter van Robert en Jutta, toestemming om een Kapel op te richten ².

"De heren van Doorwerth zijn niet bepaald gecharmeerd van het feit dat hun heerlijkheid geen eigen kerk heeft, maar deel uitmaakt van parochie Wolfheze. Immers, zij moeten nu volgens kerkelijk recht voor zekere geloofsbedieningen naar de Wolfhezer kerk reizen. Rond 1425 bouwt de heer van Doorwerth een eigen kapel. ³

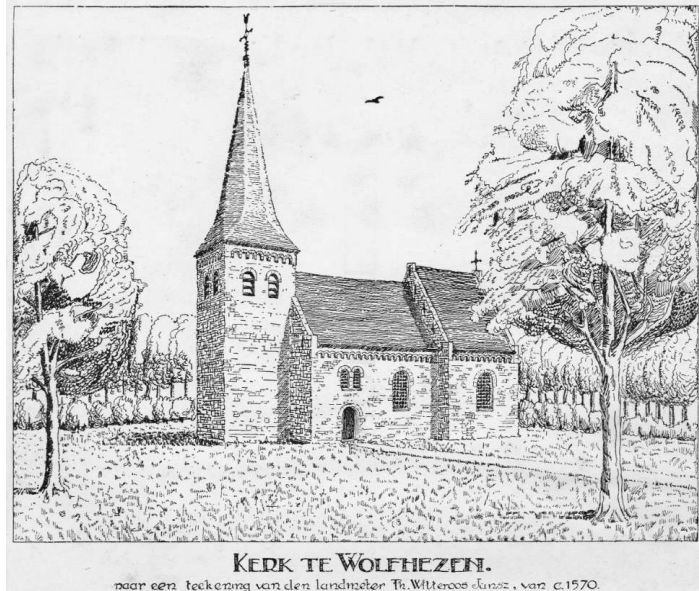
Als heer van Doorwerth wordt dan bedoeld Robertus van Dorenweert, helaas, volgens mij is hij in 1411 reeds overleden. In 1425 komt ook Agnes te overlijden.

Cnape Derck van Wisch (1345 - 1425) was gehuwd met Agnes van Dorenweerd, dochter van Robertus en Jutta, en was kasteelheer tot 1425, het jaar waarin hij overleed. In dat jaar begint cnape Derck van Wisch, met de bouw van een kapel.

Nog een kandidaat om als heer van Doorwerth te worden aangemerkt: Hendrik van Homoet (1385 - 1430) gehuwd met Stevina van Wisch, dochter van Derk en Agnes, en in 1425 opvolger van Derk van Wisch.

De kapel te Doorwerth werd bediend door de pastoor van de kerk in Oud-Wolfheze. Aan te nemen is dat de bewoners van het Hof te Seelbeek (Heveadorp) ook van deze kapel gebruik maakten. De locatie van de kapel aan de Holleweg lag toen centraal tussen kasteel Doorwerth met de bebouwing langs de Fonteinallee, het Hof te Seelbeek en de dorpen: Heelsum, Heteren en Oud-Wolfheze ⁴.

De kapel komt te staan boven aan de Holleweg in Doorwerth bij de kruising met de Oude Oosterbeekseweg. Iets oostelijk van de huidige "Kappelleboom"-lindeboom. Het huidige

Tekening uit: Het landgoed Wolfhezen; Alb. Oltmans; 1922; Uitgave Firma G. Romijn, Oosterbeek. De originele tekening is gemaakt door T.J. Witteroos Janszoon (?-1575)

¹ Het is me onduidelijk of Agnes van Dorenweerd in 1409, of in 1419 is overleden. 1419 staat in Doorwerth, kasteel en omgeving; GLK, 2013. En 1409 is op het wwww te lezen.

² Uit Doorwerth kasteel en omgeving; GLK; 2013.

³ http://archive.org/stream/Wolfheze/OpmaakOudWolfheze_Ir_djvu.txt

⁴ Het huidige Doorwerth ontstond na 1923, met de aanleg van de Van der Molenallee.

kruispunt lag dus al in die tijd bij de Holleweg en werd later 'kruisweg' en ook 'weg naar de capelle' genoemd. Dit was de weg waarlangs de bewoners van het kasteel en de buurtschap Doorwerth naar de kapel kwamen om er de heilige mis bij te wonen. De pastoor van Wolfheze kwam vanuit het noorden via de huidige Kasteelweg naar de kapel. De bewoners van de Hof te Seelbeek kwamen langs de Dunolaan naar de kerk en de bewoners van Heelsum over de Oude Oosterbeekseweg. Oudere naam voor de Oosterbeekseweg: "den Heer Weg".

De Kapelleboom in 2015, genomen vanaf de achterzijde.

Vanwege de centrale ligging werd de kapel in 1517 zelfs tot parochiekerk verheven. Dit was ten tijde van Margartha van Homoet, de weduwe van Johan van Rechteren van Voorst. De kapel is van steen, zeg zo'n 3 bij 3,8 meter.

De kapel wordt na het eind van de 17de eeuw niet meer gebruikt, raakt in verval en wordt afgebroken. De Kapelleboom, in wiens schaduw de Kapel stond, staat er nog wel, of althans de opvolger van die boom.

In de winter van 1922/1923 werd begonnen met een onderzoek naar de overblijfselen van de kapel. De eerste vondsten waren een hoeveelheid puin en leien, die deden vermoeden dat daar wel een vrij groot bouwwerk moest hebben gestaan. Later werd op ongeveer 40 cm onder de grondoppervlakte een vloer van bakstenen gevonden van 2 bij 3 meter, waarop waarschijnlijk een vloer van estrikken heeft gelegen. Verder vond men een gemetselde fundering van ongeveer 70 cm breed en 470 cm lang.

1519 - heden Heelsum.

Heelsum was een buurtschap van de Heerlijkheid Doorwerth. Tussen 1817 en 1923 was Heelsum nog een onderdeel van de voormalige Gemeente Doorwerth.

Aan de zuidzijde van Heelsum is de Noordberg. Op Heelsumse flank daarvan ligt het Oude Kerkje op de Heuvel (Koninginnelaan 24). De kerk van Heelsum is op een terp of zoals men in Heelsum zegt op "de hucht" gebouwd. Bij hoog water kon het water van de Rijn, door het dal van de Heelsumse beek, gemakkelijk tot hier doordringen.

De kerk op de heuvel in Heelsum, opname in 2016.

In 1517 werd met de bouw van de kerk begonnen in opdracht van Margaretha van Homoet (1445-1520 of 1521), kasteelvrouw van Doorwerth. Zij was in 1460 gehuwd met Johan van Rechteren van Voorst (1433-1485). Kort na de bouw van het koor in 1517-'19 volgde de bouw van het middenschip en de toren.

Een uittreksel uit een missaal ⁵, dat eertijds werd bewaard op 't kasteel vermeldt: *"A.D. 1517, lacht Joncker Frederik van Voorst, heer te Doorweert, hier tot Heelsum van dat Koer der yrsten steen, des Dinxdaechs voor Sinte Gertruiden dach, der jofferen rein, etc"* en verder: *"A.D. 1519 daermit sloech Mr. Willem van Kerckhoff, pastoor tot Heelsum hyer boven dat hoochaltaer den eersten ley"*.

Frederik van Rechteren van Voorst (oftewel Frederik van Heeckeren Heer van Voorst) was de zoon van Johan van Rechteren van Voorst en Margaretha van Homoet. Hij leefde van 1480 tot 1535 en zou gezien deze data ook als stichter van de kerk aangemerkt kunnen worden. Na het overlijden van zijn moeder in 1520 of 1521 was Frederick de kasteelheer. Daarop werd *"tot geriff van de Doorenweertsche ondersaten"* in - het ook tot de heerlijkheid behorende Heelsum - een nieuwe kerk gebouwd. De eerste steen werd gelegd door Magaretha's zoon ⁶.

De kerk werd in 1519 ingezegend. De eerste Heelsumse pastoor was Willem van Kerckhoff die tot 1539 bleef. Van Kerckhoff was in die tijd ook pastoor van Wolfheze.

Om het geheel een meer historisch geheel te geven: 1517 was ook het jaar waarin [Maarten Luther](#) zijn 95 stellingen publiceerde. 1566 was het jaar van de [Beeldenstorm](#).

Na de kerkhervorming rond 1580 was Pastoor Arnt Hendriks nog tot het begin van de 17de eeuw in functie. De pastoor onderwees ook de kinderen van Johan Schellart van Obbendorf (1560 - 1614), op het kasteel. De pastoor was zeer bemind bij de ingezetenen. Omdat de heer van Doorwerth Rooms-katholiek was, hoefde men van hem geen medewerking tot invoering van de Hervorming te verwachten. In 1600 moest pastoor Arnt voor de classicale vergadering van de Overveluwe verschijnen. De pastoor kwam niet opdagen: geen tijd, heb

⁵ <http://www.digibron.nl/search/detail/012ea688ac9fea8f0aeaa1cc/heelsum-heeft-een-kerk-op-de-hoogte>

⁶ Frederik van Rechteren van Voorst. (uit: Doorwerth, kasteel en omgeving; GLK; 2013)

de belangen van mijn heer te behartigen en kan daarom niet van huis. Het verzet tegen de hervorming door de heer van Doorwerth bleef voortduren.

Na eindeloze pogingen om de heer van Doorwerth te bewegen een einde te maken aan de prediking van de Rooms-katholieke priester en schoolmeester en om door herstel van de bouwvallige kerk te Heelsum de uitoefening van de Hervormde eredienst te bevorderen werd eindelijk, in December 1617, het volgende besluit door de Classis genomen:

„Dit Classis, oock verstaen hebbende, dat tot Helsum by gebreck, dat aldaer geen predicant en is, die kinders van papen ende monicken gedoopt worden, gedoopt siende sonder die heilsame kennisse opgetrocken 1) werden, ja oock die oude luden aldaer leven ende sterven sonder lehring, onderrichtingh ende vertroestinge van Godes H. wordt, heft D. Georgio Heshusio to laste geleit 2) by combinatie met Rennekum die van Helsum voers. by provisie met den H. godtsdienst te versorgen ende goetgevonden, dat het Ed. Hof van Gelderlandt sal aengesocht worden om breven aen den gen. heer van Doreweert to verlenen, waerin Sun E. werde belast D. Heshusio voers, te laten volgen die pastoriengoederen ende die tertias vicariarum na resolutie des Landtschaps”.

Aldus besloot de Classis van de Overveluwe in 1617 om dominee Georgius Heshusius te vragen om naast de Hervormde Gemeente Renkum, ook Heelsum te gaan bedienen. Tevens zou het Hof van Gelre en Zutphen gevraagd worden dat de heer van Doorwerth de pastoriegoederen af zou dragen aan Heshusius.

De klachten bleven echter voortduren, zowel over de werkzaamheid van „paepsche” schoolmeesters als óver andere tegenwerking van de zijde der heeren van Doorwerth. In de classicale vergadering van 1648 werd medegedeeld, dat de heer het koor zoo had laten optimmeren, dat het geheel van de kerk gescheiden was, en de vensters had laten dichtmetselen. De Classis besloot daarop het Hof te verzoeken bij den heer aan te dringen op opening van het koor, „capabel genoeg ziende om de hoorders van die plaetse te vatten”.

In 1650 bleek, dat het koor wel hersteld, maar nog niet voor den openbaren eeredienst geopend was; in 1652 wordt van den toestand te Heelsum in de vergadering gesproken als van „een sake, niet alleen schandaleus voor de byreysende passanten, maer oock ten hoogsten nadelich den heyligen godtsdienst, die aldaer in een schuyre onder de beesten gepleget wort”.

Eindelijk, in 1657, nadat ook het Hof zich bij herhaling met de zaak had bemoeid, blijkt uit de classicale acta, dat de kerk toen voor den dienst gereed was. Uit: ⁷.

In **1618** beklagt de dominee zich bij het voornoemde Hof inzake tegenwerking door de heer van Doorwerth. Hij verzocht om inkomsten uit de *”thiend tot die Seelbeecker enck, die thiend uut don s’Jans enck end die thiend uut Gaert van Geyns enck; benefens die thiend van Wolfheessen”*. De vrouwe van Doorwerth ((volgens GLK, 2013) is dan Johan Albrecht Schellart van Obbendorf (1619 - 1676), gehuwd met Anna van Hornes), wordt opgedragen de tienden van Heelsum aan de predikant af te dragen en hem de vruchten over de periode 1618 - 1635 te restitueren. De tegenwerking blijft echter. Het Hof besluit in 1628 om de gelden die verdiend zijn met de sloop van de kerk te Wofheze in 1627 met een bedrag van 375 gulden te gebruiken om de een eeuw oud zijnde kerk van Heelsum op te knappen. In

⁷ Kerkgeschiedenis der Veluwe (1592-1650). Gepubliceerd in Gelre, Vereniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkund en recht; Bijdragen en Mededeelingen, Deel XXV. 1922

1641 constateert het Hof dat er geen gevolg is gegeven aan haar besluit. In 1644 en 1645 roept het Hof ook de hulp in van de Gedeputeerde Staten van. Geen resultaat. De heer van Doorwerth laat in 1648 het koor van de kerk zo omtimmeren dat het koor van de kerk gescheiden is en de vensters zijn dichtgemetseld. Het Hof bemiddelde en in 1649 was het koor dan wel weer hersteld maar was nog niet voor een openbare eredienst geopend. In 1651 en 1652 worden de

godsdienstoefeningen nog steeds in een schuur met beesten gehouden. De heer van Doorwerth wordt verder onder druk gezet. In 1653 wordt een bedrag van 400 gulden uit de opbrengst van de afbraak van de kerk uit Wolfheze toegezegd en de overige benodigde gelden worden bij andere kerken, diaconieën en particulieren ingezameld. In 1653 krijgt de Heer van Doorwerth een vermaning van het Hof van Gelre omdat het koor en de ramen nog steeds zijn dichtgetimmerd. In 1657 kan de kerk, hoewel nog niet afdoende gerestaureerd wel in gebruik genomen worden. De kerkelijke gemeente Heelsum telde toen 25 lidmaten. In de jaren 1663 - 1669 wordt de kasteelheer Johan Albrecht Schellart van Obbendorf opnieuw gevraagd tot afgifte van de registers van de kerkelijke goederen. De heer van Doorwerth geeft echter teveel geld uit. In 1667 vervalt de Doorwerth aan Anton H.R. rijksgraaf von Aldenburg, de hypotheekgever van Johan Albrecht Schellart van Obbendorf. Gedurende de oorlogen in 1672 (rampjaar: 'Redeloos, radeloos, reddeloos') met bisdommen Münster en Keulen, Frankrijk, Engeland, laat von Aldenburg zich niet zien op Doorwerth. Eerst na de vrede van Nijmegen in 1678 kan de Duits - Deense diplomaat Doorwerth voor het eerst bezoeken. Met het optreden van de graaf von Aldenburg was ook voor de kerk- en schooldienst van Heelsum een betere tijd aangebroken. In 1670 stelt von Aldenburg twee kerkmeesters aan. Een gereformeerde en een roomsche. In 1675 voorzag de graaf in een schooldienst te Heelsum door Henrik Dulken tot koster en schoolmeester te benoemen. De graaf kocht voor de koster een huis dicht bij de kerk. Dit huis is echter in 1680 afgebrand. Na het overlijden van de graaf in 1684 benoemt de weduwe van de graaf, Charlotte Amélie de la Trémoille, dominee Coene tot hofprediker en wordt aan de Classis verzocht of ds. Coene ook in Heelsum mag prediken. Dat mag. Maar tot na 1700 predikt ds. Coene (later ds. Keundt), terwijl de predikant van Renkum de gewone dienst doet. Alle teksten uit deze alinea zijn bewerkt uit ⁸.

De zuidbeuk werd 1859 toegevoegd in opdracht van J.H.G. baronesse van Schuylenburgh, douairière van Brakell. Het werk kwam klaar in 1859. In 1864 kwam er een nu monumentaal D. Van Rossum orgel.

1558 ging Dorenweerd door huwelijk uit het geslacht van VAN VOORST in het grafelijk huis van SCHELLARD VAN OBBENDORP over. JOHAN SCHELLARD werd er mede beleend in den jare 1641. Hij verloor in 1646 zijne eerste vrouw, ANNA Gravinne VAN HOORNE, en drie jaren later, na een huwelijk van slechts weinige maanden, zijne tweede echtgenote, DOROTHEA THERESIA VAN CELLE, en deed dezelve beiden in de kerk van het, in deze heerlijkheid gelegen, dorp Heelsum begraven. Deze kerk, die alleen het koor van het oude vervallen kerkgebouw uitmaakte, en tot hiertoe sinds langen tijd toegemetseld en buiten gebruik was gebleven, terwijl de godsdienstoefening in eene houten schuur of loods moest verrigt worden, werd door hem bij deze gelegenheid geöpend en in eenen bruikbaren staat hersteld (21). Se-

In de tekst: Deze kerk, die alleen het koor van het oude vervallen kerk-gebouw uitmaakte, en tot hiertoe sinds langen tijd toe-gemetseld en buiten gebruik was gebleven.

⁸ Vereniging Gelre. Bijdragen en mededeelingen XXVI; 1923. artikel van A. Oltmans; De kerken te Wolfhezen en te Heelsum in het kerspel Wolfhezen.

De kasteelheer blijft eigenaar van de kerk en de Heelsumse kerk wordt op kosten van het kasteel onderhouden. De nazaten van Ph.F.A.J. baron van Brakell (1830-1918), de oudste zoon van de eerste baron van Brakell, wilden bij de verdeling van de erfenis in 1919 het kerkgebouw aan de Ned. Herv. gemeente te Renkum schenken. De gemeente weigerde, daarna werd de kerk aan de Bond Heemschut aangeboden. Uiteindelijk heeft de Vereniging Hendrick de Keyser in 1920 de kerk aanvaard. In 1951 werd de kerk weer overgedragen aan de Hervormde gemeente.

Buiten tegen het koor staat de grafsteen voor de J.H.G. baronesse van Schuylenburgh, douairière van Brakell (†1878) en voor J.A.P. baron van Brakell (†1853). Ernaast staat sinds 1999 een kleinere steen voor de oudste zoon van de baron: Ph.F.A.J. baron van Brakell (1830 - 1918), en zijn vrouw A.C. van Dijk (1856 - 1921).

De kerk is na een behoorlijke schade aan het eind van de Tweede Wereldoorlog in 1950-'51 gerestaureerd. Tegenwoordig is de kerk in gebruik bij de Protestantse (voorheen Nederlands Hervormde) Gemeente van Heelsum-Kievitsdel.

Achter het 'kerkje op de heuvel' staat een gebouw met de naam 'Vosheuvel'. Dit gebouw was vroeger het gemeentehuis van Doorwerth. Nu is het in gebruik als 'jeugdthunk'. Rond 1912 is het gemeentehuis Doorwerth verplaatst naar het pand op de Koninginnelaan onderaan de heuvel naast de kerk. Nadat de gemeente Doorwerth in 1923 onderdeel werd van de gemeente Renkum, werd dit pand in gebruik genomen als pastorie van de NH Kerk.

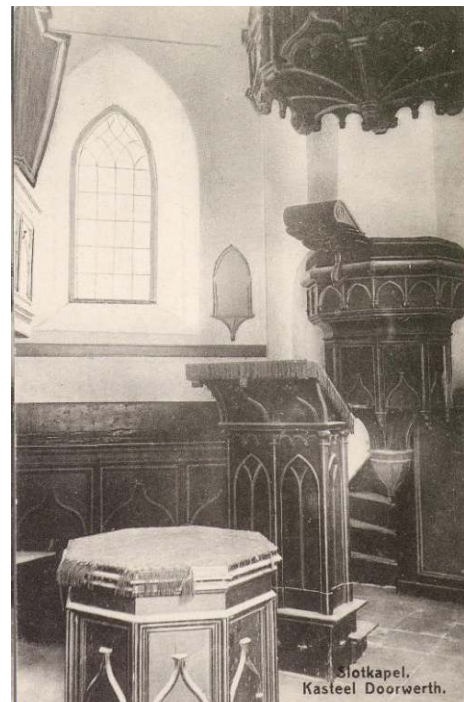
1684 - 1790, 1844 - 1944 Kasteel Doorwerth

In 1684 liet Charlotte Amélie hertogin de la Trémoille in de toren van het kasteel een kapel bouwen. Deze hertogin was een in ballingschap levende Hugenothe. De kapel had een bijzondere inrichting. De loge in de kapel was zowel vanuit het Kasteel als vanuit de kapel (begane grond) te bereiken. In de zolder was een achthoekig gat aangebracht, van boven voorzien van een leuning, waardoor het mogelijk was dat toehoorders vanuit opvolgende verdiepingen de godsdienstoefeningen konden volgen.

Rond 1700 werden de huiselijke godsdienstoefeningen gehouden door ds. Coene en later ds. Keundt.

Om onbekende reden is deze toren tegen het einde van de 18de eeuw door de Bentinck's tot op de eerste verdieping afgebroken. In 1844 werd de toren weer herbouwd, in opdracht van de baron van Brakell. Van Brakell liet de kapel, op de begane grond en eerste verdieping terug plaatsen. Op foto's uit de jaren 1913-1940 is in de kasteeltoren oa. een doopfont, een preekstoel, een orgel, te zien.

Op het eind van de Tweede Wereldoorlog raakte het kasteel geheel in puin. De Duitse bezetters hadden vanuit het Kasteel een goed zicht op de gedeeltelijk bevrijde Betuwe. Het kasteel en alle grote gebouwen op de zuidflank van de stuwwal, waaronder het gemeentehuis in Oosterbeek en Hotel De Duno, zijn door de geallieerden zwaar beschoten om op 25 september een oversteek van Britse militairen mogelijk te maken. Ook na deze datum was de Veluwezoom front tussen bezet en bevrijd gebied. Het kasteel werd voor een groot deel verwoest. Tijdens de restauratie werd besloten het kasteel terug te brengen naar de situatie van 1651. Tot een

reconstructie van een kapel is het niet gekomen. Een van de redenen: in 1651 was er geen kapel in het Kasteel.

Hier een ander verhaal over de geschiedenis van het [Kerkje op de heuvel te Heelsum](#).

De Oude Kerk te Oosterbeek 1416

Van de bewoners van het naburige kasteel Doorwerth heeft de kerk steun gekregen. Te lezen is dat Jutta van Asperen, de weduwe van Robert van Doorwerth, getroffen door de soberen staat van inkomsten van het altaar in de kerk van Oosterbeek, dat gewijd was aan God en de Heilige Maagd, dit in 1416 begiftigd heeft met enige goederen, ten behoeve van het zieleheil van Robert en zijn voorvaderen en ter ere van God en de Heilige Moeder Gods.